

Bir Nahiv Eseriyle Kişilik İnşasının İmkânı: *el-'Avâmil* Örneği

Osman Yılmaz*

Öz: Bir gramer eserinde düşünce yapısını yansıtmaya bakımdan kurallar bütünü ele alınabileceği gibi ilgili kuralların örnekleri de hayata dair algıları yansıtabilir. Buradan hareketle, Arap dili gramerinin öğretilmesi için yazılan eserler bu açıdan incelenmek istenmiştir. Bunun için de el-Birgivi (v. 981/1573)'nin *el-'Avâmil* adlı eseri örneklem olarak seçilmiştir. Zira teliflerinin çoğunda, görülebildiği kadarıyla, ana gayesi bir mesaj ulaştırma ve bu mesaj Müslüman bir şahsiyet inşasıdır. İlgili özellik bahse konu eserin örneklerinde de görülmektedir. Bu çalışma; müellifin Arap dilini öğrenmeye çalışan kişilerde meydana getirmek istediği şahsiyet için kitabını belirli bir yapısal sisteme ve örneklendirmeye göre dizayn ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Örneklerin tamamının özellikle başlangıç seviyesindekiler olmak üzere Arapça öğrenenler için planlanmasının ortaya çıkarılmasına da ayrıca gayret edilmiştir. Tespit, tahlil ve mukayese esaslı bir çalışma yapılan bu makalede sonuç olarak yazarın eserini Müslüman muttaki bir alim şahsiyet inşa etmek için yazdığı ve bunun yeni eserlere örnek olabileceği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: el-Birgivi, *el-'Avâmil*, Nahiv, Gramer, Kişilik İnşası, Eğitim.

Abstract: In a grammar book, there are rules reflecting structures of mental thought and also examples used for the explanation of the rules as well. It can be postulated that they show perceptions of life. Taking this as our point of departure, this article considers and researches books written to teach Arabic Grammar. For this reason, the book named *al-'Avâmil* of al-Birgivi (d. 981/1573) was taken as a sample for this research. The main purpose in many of his books is, as can be determined, to send a message to create Muslim character in its readers. This aim can be seen in his *al-'Avâmil* too. This article purposes to show that *al-'Avâmil* was designed in a structural system and exemplified in a way aiming to create Muslim character for learners of Arabic. It is shown that all of the examples were also made for this purpose, especially for beginners. As a conclusion, following analysis and comparison, this work shows that the author wrote his book to construct a religious scholarly Muslim character. And it can be said that this book can act as an example for new works in this context.

Keywords: al-Birgivi, *al-'Avâmil*, Nahiv, Grammar, Constructing Character, Education.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arapça Öğretmenliği Bölümü
İletişim: osmanyil82@gmail.com. Adres: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sefaköy, İstanbul.

Giriş

Ahlaki ve amelî değerlere sıkı bir şekilde bağlılığı ve bunların halka mal edilmesi gayreti ile bilinen (Aynî, 1993, s. 97; Bilmen, 1974, II, 650; Martı, 2008, s. 48), İslami ilimlerin farklı sahalarında telifte bulunan el-Birgivi (v. 981/1573) eserlerinde ortak bir mesaj vermeye çalışmıştır. Bu mesaj, başta yakın çevresinde gördüğü eksiklik, ihtiyaç veya hataları gidermek adına (Martı, 2008, s. 48) en genel manada bir Müslüman'ın itikadi ve amelî bakımlardan nasıl olması gerektiğinin işlenmesinden, bir diğer ifadeyle muhataba Müslüman bir şahsiyetin kazandırılmasından ibarettir. Müellifin bir şahsiyet inşa etmek için pek çok eser kaleme aldığı görülmektedir. Haddizatında yazdığı eserlerinin ortak gayesi şeklinde özetlenebilecek bu durum, aslında hemen hemen tüm eserlerinde kendisini göstermektedir. Bu makalede, ilgili gayesini bir gramer kitabında da gerçekleştirdiği örneklendirilmeye çalışılacaktır. Yapılacak bu incelemede, *el-'Avâmil*'de yer alan misaller örneklem olarak değerlendirilecektir. Zira, ilgili misallerin, şahsiyet/kişilik kazandırma noktasında taşıdığı mesajların, ilk başlıkta örneklendirildiği üzere, müellifin diğer eserleriyle olan ilişkisi tespit edilebilmektedir.

Bu bağlamda tespit edilebildiği kadarıyla modern çalışmalara konu edilmese de kimi şârihleri tarafından ilgili eser hakkında, özellikle bir şahsiyet kazandırma noktasında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin İzmîrî (2009, s. 416)'ye göre; müellif bu muhtasardaki üç babın her birinde talebelere nasihat olması için zahirinden kaideleri öğrenip ardından bunlarla amel etsinler diye latif bir şekilde örnekler vermiştir. *Muhtasaru Şerhi'l-'Avâmil* müellifine göre kaideleri izah etmek için kullanılan tüm örnekler, öğrencinin dünyası ve ahireti bakımından edebinde dikkat etmesi gereken nasihatlerden ibarettir (Kaşeli & Sırmabıyıkçoğlu, 2009, s. 62). Ayrıca İznîmî'di de musannifin, bu nasihatî mükellef bir kulun kendisiyle ilk etapta memur olduğu imanla başlayarak verdiğinin altını çizmiştir (2009, s. 82). Kuşadalî ise bu nasihatlerin Hanefî-Sünnî çerçevede amelî ve itikadi meseleler bağlamında gerçekleştiğine ve eserin lafız-mana itibarıyla ahengine dikkat çekmiştir. Ayrıca örneklerin okunmakla yetinilmeyip hayata tatbik edilmesini salık vermiştir (2009, s. 82).

Yapılan bu çalışma, ele alınan örneklemin müellifin telif ortaya koyma amacının bir ürünü olarak Arap dilini öğrenmeye çalışan kişilerde meydana getirmek istediği şahsiyet için belirli bir sisteme göre dizayn edildiğini göstermeyi; böylelikle bir nahiv eseriyle farklı konuların işlenebileceğini hatta bir şahsiyet inşasının imkânını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu sayede günümüzde de bu bağlamda çalışmalar yapılabileceğine klasikten bir örnek sunulmuş ve Türkiye akedemiyasında bu açıdan bir inceleme gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu minvalde aynı alanda aynı yahut farklı isimlerle kaleme alınmış eserlerdeki vaka ve tarihsel gelişime ek olarak nahiv eserlerinde bu hususların aranmasına ihtiyaç duyulmaması vakası konu dışında kalmaktadır. Bu nedenle bir nahiv eserinde farklı amaçların güdülmesinin zorunluluğu ima dahi edilmemektedir. İşlenmeye çalışılan mesele bir ahlakçının telifinde konuları verişi ve muhataba göre yazılacak eserlerde telif bakımından takip edilebilecek bir örnek sunulmasıdır.

Çalışmanın ana amacının yanında, kurulum itibarıyla tüm örneklerin kitabı okuyacak kitlenin algı düzeyinde tasarlanması, örnekler incelenirken ortaya çıkartılmak istenilen önemli bir özelliktir. Böylelikle eserin başlangıç seviyesindeki kişilere belirli bir zihin dünyası ve şahsiyet kazandırmaya çalıştığı gösterilmiş olacaktır. Ayrıca bu sayede öğrencinin verilerek istenen mesajla zorlanmadan muhatap olmasının sağlandığı da gösterilmiş olacaktır. Örneklerin kişilik inşası ile ilgili kısa bağlamsal bir yorumu da meselenin somutlaştırılmasını

sağlayacaktır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde mevcut makalede tespit, tahlil ve mukayese esaslı bir çalışma yapılmıştır.

Bu makale çerçevesinde; ilk etapta yazarın telifleri açısından amaçsal birlikteliğinin ve kaide-leri izah etmek için verdiği örneklerin bir bakıma diğer eserlerdeki konularla ilişkisi kurulması hedeflenmiştir. Bu nedenle ilk başlıkta incelenen kitabın müellifin diğer telifleriyle olan ilişkisi örneklendirilmiştir. İkinci başlıkta, *el-'Avâmil*'in örnekleri öğretim esaslı bir okumayla, kaynak ve kurulum kıstası belirlenerek keyfiyet bakımından ele alınmıştır. Son ana başlık altında; diğer eserlerle ilişkisi kurulan, gerek kelime gerekse cümle bazında yapıları ortaya konan örneklem kişilik inşası bağlamında incelenmiştir. Bu da iki şekilde gerçekleşmiştir. İlk etapta her bir örneğin kelimelerinin ayrıştırılarak elde edilen verilerin, bir şahsiyet inşasında ait olabilecekleri konular belirlenmiş ve tüm veriler, bunlar altında tasnif edilmiştir. Ardından da ilgili konular bağlamında örnekler bir bütün halinde incelenmiştir. *el-'Avâmil*'deki örnekler, son ana başlığın son alt başlığında, şahsiyet inşası için belirlenen konular bağlamında muhtevaya yönelik bir okumayla yorumlanarak makalenin amacı somutlaştırılıp pratiğe dökülmüştür. Yapılan bu son işlemden müellifin ilgili örnekleri sıralamasının da diğer eserleriyle ilişkisinde örneklendirildiği üzere, bilinçli olduğu öngörüsüyle hareket edilmiştir. Her ana başlık farklı bir yaklaşım sergilediğinden dolayı ilgili konuların nasıl ele alınacağı yerlerinde kısaca belirtilmiştir.

***el-'Avâmil*'in Örnekleri ile Müellifin Diğer Eserlerinin İlişkisi**

Yazarın okuyucusunda inşa etmek istediği kişilik aslında diğer tüm eserlerinde vermek istediği mesajların bir nevi özeti hüviyetindedir. Bu nedenle, ilgili gramer eserindeki örneklemin bilinçli bir seçkiden ibaret olduğunun, yazarın düşünce dünyasındaki tutarlılığının, eğitimciliğinin ve örneklerinin aslında diğer eserlerin muhtevalarıyla doğrudan bir ilişkiye sahip olduğunun kısmen de olsa gösterilebilmesi için *el-'Avâmil*'in, müellifin diğer eserleriyle olan ilişkisine kısaca değinilmelidir. Zira müellifin kimi örnekleri, Kuşadalı (2009, s. 200)'nin de bir örnekle değiştiği gibi diğer bazı eserlerinde ya bir konu yahut bir eserin yazılış gayesinin özettir.

İlgili örneklerin; bir bütün olarak el-Birgivi'nin özellikle ehl-i sünnet mezhebi dairesinde kaleme alınmış *Vasiyyetnâme* (Çelebi, 1972, c. 1, s. 850) ve bir nevi bunun genişletilmiş hâli gibi genel manada müdellel, izahlı ve örnekleri bol bir çalışması olan *Tarikat-ı Muhammediyye* (2004) adlı eserleriyle ilişkisinin altı çizilmelidir. Ana hatlarıyla ele alındığında ilk eser neredeyse birebir örtüşse de asıl itibarıyla ikinci eser örneklerin konu ve muhtevaları açısından *el-'Avâmil*'deki tüm meseleleri içermektedir.

Bu ikisi dışında *Kitâbü'l-İrşâd fi'l-'Akâid ve'l-'İbâdât* adlı eseri de genel manada örneklerin konu bakımından ana dağılımıyla örtüşmektedir. Ebû Hanîfe mezhebine göre irşat ve ikna için kaleme alınan bu eserde örneklerde yer almayan ana meseleler, hac ve kurbandır. İtikatla ilgili imanın altı şartını kısaca ele aldığı *Şerhu Âmentü* de bu bağlamda kendi konusu bakımından ilgili meselelerin *el-'Avâmil*'de görüldüğü bir eserdir. Bir arada değerlendirildiklerinde *Kitâbü'l-İman* ve *Kitâbü'l-İstihşâm* da *el-'Avâmil*'deki konuları tamamen muhtevi oldukları görülecektir (Arslan, 1992, s. 106-109).

Bu eserler, görülebildiği kadarıyla diğerlerine nazaran müellifin yapıtları arasında *el-'Avâmil*'in konularını kapsamı bakımından daha geneldir. Diğer bazı çalışmaların muh-

tevalarının da daha çok tikel örneklerle bir özet şeklinde ifade edildiğine işaret edilmişti. Bu bağlamda özellikle iki konuda bazı örnekler verilmeye çalışılarak bu başlık kapatılacaktır.

“رُبَّ نَالٍ يَلْعُهُ الْفُرَّانُ” örneği ile ilgili müellifin farklı eserleri vardır. Tecvîd bakımından *ed-Dürru'l-Yetim* gibi eserleri yanında, para karşılığında *Kur'an-ı Kerim* okuma yahut okuduğunun sevabını parayı verene veya onun istediği kişilere bağışlama gibi çeşitli uygulamalara karşı kimi eserler telif etmiştir. *İnkâzü'l-Hâlikîn*, muhtasar bir şekilde *İnkâzü'l-Hâlikîn Tercümesi*, *Hâşiyetü İnkâzi'l-Hâlikîn İkâzu'n-Nâimîn ve İfhamü'l-Kâsırîn*, *Hâşiyetü 'alâ İkâzi'n-Nâimîn* bunlardan dır (Arslan, 1992, s. 83, 98).

Konular ele alınırken bazı örneklerin, ehl-i sünnet dışındaki kimi itikadi meseleleri reddiye içeriğine sahip olduklarına değinilecektir. Bu bağlamda “مَا لِلَّهِ تَعَالَى مُتَمَكِّنًا بِمَكَانٍ”, “لَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى جَسْمًا”, “لَا شَيْءٌ مُشَابِهًا لِلَّهِ تَعَالَى”, “إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى غَالِمٌ كُلِّ شَيْءٍ”, “إِعْتَقَدْتُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ” ve “خَلَقَ اللَّهُ كُلَّ شَيْءٍ” örneklerine yer verildiği görülecektir. Böylesi durumları *Tuhfetü'l-Müsterşidin fî Beyânî'l-Mezâhibi ve Fırakî'l-Müslimîn*'de (Arslan, 1992, s. 124) izah ettiği gibi, bu bağlamda bir diğer eseri de *Dâmiğatü'l-mübtedî'n ve kâşifetü butlânî'l-mülhidin* (2004)'dir.

Bu başlık altında buraya kadar görüldüğü gibi kimi örnekler aslında direkt bazı eserlerin özeti şeklindedir. Gerek müellifin eserlerinin birbiriyle, gerekse *el-'Avâmil*'in örneklerinin özellikle *Vasiyyetnâme* ve *Tarîkat-ı Muhammediyye* ile olan ilişkisi çok farklı boyutlardan incelenebilecek bir özellikte olsa da makalenin boyutunu ve amacını aşmaması için örneklem çeşitlendirilmemiştir.

Örneklerin Kurulumları

Bu başlık altında örnekler, gerek terkîbleri gerekse kelimelerinin binâları ve sîğaları bakımından kurulumları bağlamında ele alınacaktır. Zira kişilik inşası için yazıldığı iddia edilen ilgili eserin başlangıç seviyesindekilere hitap ettiği gibi bahsedilen inşanın bu kişilerin zihinlerine göre dizayn edilmiş bir yapıda sunulması, kurulumların gösterilmesiyle ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu da başlangıç seviyesindeki kişiler için yazılan bir eserde muhataba yönelik bir çalışmanın nasıl yapıldığının somutlaştırılmasını sağlayacaktır. el-Birgivi, dolaylılar hariç tutulmak kaydıyla, eserindeki 141 örneğinin tamamını cümle şeklinde vermiştir. Çünkü ‘amel merkezli bir çalışma yapan müellif, *el-'Avâmil*'deki meselelerde dahi gerek ana tasnifte gerekse meselelerin sıralanmasında bir sistem takip etmiştir. Onun için aslı olan, kelimelerin terkîbteki konumudur (el-Birgivi, t.y.a, s. 36, 100). İstisna şeklinde düşünülmesi de eserde diğerlerinden bu bakımdan bir ayrıntıyla farklılaşan sadece bir yer vardır: «إِذْ نَدَخَلُ» “قَوْلُكَ» (el-Birgivi, 2010, s. 18).

Cümlelerin doğrudan 99'u fiil ve 14'ü isim cümlesidir. Bunlardan başka dört tane mana fiilden yararlanılarak kurulan cümle bulunduğu gibi 19 kez de aslı mübteda-haber olup başlarında yer alan çeşitli ‘âmillerle birlikte kurulan örnek cümlelere yer verilmiştir. Ayrıca iki soru ve üç yemin cümlesi bulunmaktadır. Fiil cümlelerinin 48'i mâzî, 36'sı muzâri', biri emr-i gâib, biri nehy-i hâzır olmak kaydıyla toplam 15'i emir fiille kurulmuştur. Ancak emr-i hâzır şeklinde ele alınanlardan bazılarının muzâri' olmaları da mümkündür.

Kurulan tüm cümlelerdeki sîğalar ve inşâlar da dikkat çekmektedir. Zira cümlelerin tamamında müennes 'âkil için hiçbir örnek bulunmamaktadır. Müennes sîğasıyla kurulan fiil

cümlelerinin ise tamamı muzâri' zamanlı ve müfred müennes ğâibedir. Bu da faille olan uyum dolayısıyladır. Bir başka açıdan ifade edilmesi gerekirse cümle kurulumlarının hiçbirinde hatta tüm örneklerdeki kelimelerde müennes bir mâzi fiilden kesinlikle yararlanılmamıştır. Haddi zatında muttarid mâzi fiiller müfred müzekker ğâib, nefis-i mütekellim vahdeh ve nefis-i mütekellim me'a'l-ğayr sığalarıyla kullanılmıştır.

Muzâri' fiillerde ise mâzide belirlenen sığalara ek olarak müfred müennes ğâibe ve müfred müzekker muhâtabtan yararlanılmıştır. Ayrıca ana fiil olmayıp herhangi bir örneğin içinde geçen bir muzâri' fiillerden birisi müfred müzekker muhâtabtır. Örnek cümlelerde emr-i ğâib, emr-i hâzır ve nehy-i hâzıra müfred müzekkerler şeklinde yer verilmiştir. Bu bağlamda tüm örnekler arasında farklı olan sadece *وَلَمْ يُعْرَضَا* "cümlesindeki tesniye müzekker muzâri' fiillerdir (el-Birgivi, 2010, s. 38).

Müellifin örnek kurumunda yararlandığı tüm kelimeler bir arada değerlendirildiğinde, yukarıdaki fiiller hariç konu itibarıyla işleme gereken "كَلَامًا" ve "الْإِثْنَانِ" dışında hiç bir tesniye kelime kullanılmamıştır. Ayrıca "الْعَالَمُونَ، الْعَالَمَاءُ، النَّاسُ، الْفَرَانِصُ، الْعَالَمُونَ، الْكَافِرِينَ، الْأَنْبِيَاءُ، ذُنُوبٌ، كُتُبٌ، الْعَالَمُونَ، الْمَلَايِكَةُ، الْمُسَلِّمُونَ، الْأَوْلِيَاءُ" gibi basit ve bilinmesi beklenebilecek cemi ve benzeri kelimelere yer verilmiştir. Verilen çoğulların ilk yedisi, bir başka örnekte müfredi bulunan kelimelerdir. Ayrıca görüldüğü gibi, cemilerin beş tanesi müzekker sâlim, birisi cemiye benzer ve diğerleri de mükesserdir. Bu bağlamda işaret edilerek geçilecek son husus, "الْعَالَمُونَ وَالْعَالَمَاءُ يَشْفَعَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَتَرْجُو أَنْ يَشْفَعَا لَنَا وَلَمْ يُعْرَضَا عَنَّا" cümlesindeki çoğulların müfred hükmünde değerlendirilerek kullanılmasıdır (el-Birgivi, 2010, s. 38).

Örneklerdeki fiillerin binâlarında sülâsi mücerredler ile mezîdlerden; if'âl, tef'il, ifti'âl ve tefe'ul bâblarından yararlanıldığı görülmektedir. Şayet örneklerdeki tüm kelimeler ele alınırsa bu takdirde "مُسَابِهًا" kelimesinin varlığından hareketle müfâ'ale bâbından bir kelimenin de bulunduğu görülecektir. Sülâsi mücerredlerden ilk beş bâbtan fiiller bulunsa da tüm örnekler bir arada tüm kelimeleriyle incelendiğinde dahi, altıncı bâbtan bir kelimeye rastlanmamaktadır. Ayrıca aksâm-ı seb'adan leff dışındakilere yer verilmiştir.

İlgili örnek fiil cümlelerinin ma'lûm-mechûllüğüne göre bir değerlendirme yapıldığında, her ne kadar ilkinde ihtilaf varsa da sadece "تَقْبَلُ التَّوْبَةَ مَاذَامَ الرُّوحُ دَاخِلًا فِي الْبَدَنِ" ve "كُفِّتُ عَنِ الْحَرَامِ" "كُفِّتُ عَنِ الْحَرَامِ" cümleleri mechûl yapıdadır (el-Birgivi, 2010, s. 12, 22, 26). "كُفِّتُ عَنِ الْحَرَامِ" hakkında örneğin Kuşadalı (2009, s. 91) ve *Muhtasaru Şerhi'l-'Avâmil* müellifi (2009, s. 91) ma'lûm binâlı olduğunu söylemiştir. Bunlar dışında tüm örneklerde yer alan bütün kelimeler bir arada değerlendirildiğinde tamamı muzâri' mechûl çatılı toplam sekiz fiil vardır.

Düz, emir, nehy, soru ve yemin şekillerinde kurulan cümleler ya olumlu yahut olumsuzdur. 102 örnek cümle olumlu, kalan 39 tanesi de olumsuzdur. Olumsuzlar kendi içinde ya bir 'âmil dolayısıyla kurulum bakımından yahut taşıdığı anlam itibarıyla olumsuz manadakilere şeklinde iki kısımda incelenebilecek durumdadır. İkincilerde, olumsuzluklarını gerektiren bir 'âmil barındırması şartı gözetilmeden sadece anlamlarına odaklanılmıştır. Ancak bu yapılırken mâzide bir olumsuzluğun varlığı anlaşılıp bundan dönüldüğünü gösteren mefhumlular, olumlular içinde değerlendirilmiştir. Örneğin "تَبَّتْ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى" ve "تَبَّتْ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ" (el-Birgivi, 2010, s. 12) cümleleri her ne kadar kısmen bir olumsuzluk içerseler de bu, vazgeçilip sonuçta pozitif bir durumda bulunulmasından dolayı olumlu addedilmiştir.

Bu kistasla ayrıştırıldığında "لَنْ يُغْفِرَ اللَّهُ تَعَالَى لِكَاْفِرِينَ" ve "لَاعْمَلُ مُرَاءٍ مُقْبُولٌ" cüm-

lelerinde görüldüğü gibi (el-Birgivi, 2010, s. 18, 24, 26) bir 'amil nedeniyle olumsuz bir yapısı bulunanlar 21 cümledir. Ancak böylesi örneklerin anlam bakımından da olumsuzluğu iddia edilmemiştir. Zira "لَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى جِسْمًا" ve "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ", "مَا مِنْ رَجُلٍ أَحْسَنَ فِيهِ الْجَلْمُ مِنْهُ فِي الْعَالَمِ" örneklerindeki gibi yapısal bakımdan olumsuzlukları görülse de muhataba kazandırılmak istenilen nihai mefhum açısından olumlu olabilir (el-Birgivi, 2010, s. 12, 22). İkinci kısımda yani mana itibarıyla olumsuz olanlarda da buna benzer bir durum söz konusudur. Zira bazıları "لَيْتَ الْعِلْمُ مَرْزُوقٌ لِكُلِّ أَحَدٍ" ve "هَلَكَ النَّاسُ حَاشَا الْعَالَمِ" (el-Birgivi, 2010, s. 22, 38) görünürde (bağlamı dışında) tamamen olumsuzken bazıları da "مَنْ تَحْسُدُ تَهْلِكُ" ve "أَنْتَ عَالِمٌ يَتَكَبَّرُ بِبِعْضِهِ اللَّهُ تَعَالَى" gibisi bir şarta bağlıken (el-Birgivi, 2010, s. 20), kimisi "تَرَاكَ ذَنْبًا" ve "كَيْفَهُ عَصِيْبٌ" (el-Birgivi, 2010, s. 14, 24) gibi bir negatifiğin varlığına işaret etmektedir. Sınırları geniş tutulup mana bakımındakilerin de ele alınmasına rağmen olumsuzlar, neredeyse olumluların yarısı kadardır.

Makale örneklerle sınırlandırıldığı için bu bağlamda bir değerlendirme yapılmıştır. Ancak tüm esere bakıldığında da aynı durum görülmektedir. Örnekler hakkında gerek sığa ve inşa da gerekse mefhumda vurgulanan bulgu ve düşüncelerin tüm eser için de geçerliliği tespit edilmiştir. Genel manada müfred, müzekker, ma'lûm kelimeler tercih edilmiştir. Kullanılan bâblar arasında tüm eser bağlamında bir ek olarak sadece infi'âl bâbi yer almaktadır. O da munsarîf ve ğayr-i munsarîfi ifade etmek için kullanılan isimlendirmede görülmektedir. Çok az yerde ki bunlar da konu gereğince kullanılması icap ettiği için tesniyeye yer verilmiştir. Müennes 'âkil hiçbir kelime sunulmamıştır. Ayrıca müfred müzekker sığalı olmak kaydıyla, ism-i mevsûl ve ism-i işârete de çok nadir rastlanmaktadır. Tüm eser bağlamında değinilmesi gereken son husus sayılarla ilgilidir. Zira 20'ye kadar sıra sayıları yazımlarıyla verilmiştir. Müellif sayı verirken de hiçbir yerde, sayı merkezli düşünülmediğinde, müennes sığa kullanmamıştır.

Görüldüğü gibi yararlanılan sığalar, kelimeler ve yapılar başlangıç seviyesindeki bir öğrenicinin konuları anlamasında kelime, sığa ve yapılara takılmadan doğrudan kazandırılmak istenilen bilginin edinimini gerçekleştirmesine yardımcı olacak kadar basittir.

Örneklerin Kaynakları ve Konuları

Bu ana başlık altında örneklerin nereden mülhem olduğu ve konu dağılımları detaylandırılarak ele alınacaktır. Ayrıca konuların ele alınışları ve somut örneklem yorumu da alt başlıklarda incelenecektir. Müellifin verdiği örnekler kategorize edildiğinde, ilgili örnek cümlelerin nereden alındığı hakkında bazı bulgulara ulaşılmaktadır. Farklılıklar aşağıdaki paragrafta ele alınmak üzere, genel manada bir örneğin ya bir ayetten yahut bir hadisten elde edildiği belirtilebilir. Kimi şârihlerin bu hususa dikkat çekerek misallerin asıllarını sorgulamaları ve tahrîclerde bulunmaları da bundan dolayıdır. Bu meyanda iki biçim ortaya çıkmaktadır. Bunlar da doğrudan metinden yahut mefhumdan hareketle örneklendirmelerdir.

Ayetlerde çoğunlukla, "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" (eş-Şûrâ, 42/11), "لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ" (el-İhlâs, 112/3) ve "لَيَعْمَلَنَّ عَمَلًا صَالِحًا" (el-Kehf, 18/110) örneklerindeki gibi (el-Birgivi, 2010, s. 12, 18) doğrudan metin yahut "لَا شَيْءٌ مُشَابِهًا لِلَّهِ تَعَالَى" ve "كَأَنَّ الْخَرَامَ نَارٌ", "لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْكَافِرِينَ" (el-Birgivi, 2010, s. 16, 18) mefhum biçimlerinin ikisi de görülmektedir. Hadislerde ise "هَلَكَ" (İznikmidî, 2009, s. 121), "إِن تَثَبْتُ يَغْفِرُ ذُنُوبَكَ" (Gelibolî, 2009, s. 191), "إِذَا مَا" (İznikmidî, 2009, s. 121), "أَلْعَالِمُونَ خَلَا الْعَالَمِ بِعِلْمِهِ"

“تَقْبَلُ التَّوْبَةَ مَا دَامَ الرُّوحُ دَاخِلًا فِي الْبَدَنِ” (Kuşadalı, 2009, s. 207), “تَعْمَلُ بِعَلْمِكَ تَكُنْ خَيْرَ النَّاسِ” (Kuşadalı, 2009, s. 226) ve “كُلُّ حُسُودٍ مُحْرَقٌ حَسَدُهُ عَمَلُهُ” (İznikmîdî, 2009, s. 232; Kaşeli & Sirmabiyıkoğlu, 2009, s. 232; Kuşadalı, 2009, s. 232) gibi misallerde gözlemlendiği şekliyle sadece mefhumdan yola çıkılarak örneklendirmeler bulunmaktadır.

Kaynak bakımından örnek cümlelerin her birisi, bir ayet yahut hadisle ilişkilendirilebilecek durumdadır. Bu ayırım, özellikle şârihlerin dile getirdiği kaynaklardan ve metin merkezli bir okumadan yola çıkılarak ulaşılan neticeye dayanmaktadır. Öte yandan “أَيُّ عَالِمٍ يَنْكَبُ يُبْعِضُهُ اللَّهُ تَعَالَى” (İznikmîdî, 2009, s. 203; Kaşeli & Sirmabiyıkoğlu, 2009, s. 203; Kuşadalı, 2009, s. 203), “مَا الْغَيْبَةُ حَلَالًا” ve “لَا التَّمِيمَةُ جَائِزَةٌ” (Kaşeli & Sirmabiyıkoğlu, 2009, s. 319; Kuşadalı, 2009, s. 319) gibi kimi cümlelerde kaynak olarak ayet ve hadisin bir arada verildiği de belirtilmelidir. Ayrıca, mefhum biçiminde görülen örneklendirmenin bir diğer boyutu, kalan tüm misalleri içerecek tarzda, mana itibarıyla İslam kültürünü yansıtacak cümlelerin seçilmesidir. Bu durum örneklerdeki konular şeklinde özetlenebilir.

Örneklerde yer alan konular iki şekilde tasnif edilerek incelenmiştir. Öncelikle misal getirilen cümleler bir bütün şeklinde ele alınmıştır. Ardından her bir örnek içinde yer alan tüm kelimeler ayrıştırılarak cümlelerden elde edilen tasnif başlıkları altında tekrar gruplandırılmıştır. Haddizatında ikinci gruplandırma da konu bakımından ilkinden farklılık arz etmediği için ayrı başlıklar açılmadan bir arada ifade edilmesi benimsenmiştir. Yapılan bu işlemin neticesinde gerek örnek cümlelerin ve gerekse bu cümlelerdeki kelimelerin ya itikadi ya ameli veyahut ahlaki bir manaya sahip olduğu görülmektedir.

İman ve tasdik bağlamında ele alınan itikadi nitelikteki malzeme, kendi içinde değerlendirildiğinde iki şekilde ele alınabilir. İlki, başta imanın şartları olmak üzere çeşitli meseleleri içermesidir. İkincisi ise özellikle aşağıda görüleceği üzere bazı şârihlerce kimi düşünce akımlarına karşı bir ön savununun gerçekleşmesidir. Eserdeki kelimelerin bireye bu bağlamda kazandırdığı/kazandıracağı düşünülen hususlar özetle şöyle ifade edilebilir:

Allah (c.c.) hakkında, doğrudan bir iman vurgusu yanında Allah'ın aslı ve neslinin olmaması, ilmi, yaratıcılığı, kudreti, azameti, bağışlayıcılığı, işitmesi, hikmetli oluşu, ilahlığı ve buğzu hakkında çeşitli sıfatlarına da yer verilmiştir. Ayrıca, mekândan, benzerlikten ve cisimden tenzih edilmesi ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır (el-Birgivi, 2010, s. 12, 16, 18, 20, 30). Özellikle tenzih ile ilgili hususlara ve birtakım sıfatlara dair bazı şerhlerde, kitabın muhataplarında oluşturmak istediği kimi hasletlere yer verilmiştir.

“مَا اللَّهُ تَعَالَى مُتَمَكِّنًا” (2009, s. 164)'ye göre örneğin “لَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى جِسْمًا” (2009, s. 227) örneğini Allah'a (c.c.) tecezzisi mümkün bir cisim isnat eden Mücessime'ye bir reddiye şeklinde yorumlamaktadırlar. Ancak *Muhtasaru Şerhi'l-Avâmil*'de Yahudilere de reddiye olduğuna dair bir kayıt yer almaktadır (2009, s. 227). “لَا شَيْءٌ مُشَابِهًا لِلَّهِ تَعَالَى” (2009, s. 165; İznikmîdî, 2009, s. 165; Kaşeli & Sirmabiyıkoğlu, 2009, s. 165; Kuşadalı, 2009, s. 165).

“إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَالِمٌ كُلِّ شَيْءٍ” (2009, s. 139) cümlesi *Muhtasaru Şerhi'l-Avâmil* ve *Câmi'u'l-Kifâye*'de Allah'ın (c.c.) cüziyyâtı bilmediğini iddia eden felâsifeye ve zatını bilmediğini iddia eden dehiyyeye karşı bir reddiye şeklinde anlaşılmıştır (2009, s. 139). “إِغْتَدَّتْ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ” (2009, s. 139) cümlesi yine

aynı müelliflerce bir yandan Allah'ın (c.c.) birden daha fazlasına gücünün yetmeyeceğini (Tek'ten çoğun/mürekkebin sudur etmeyeceğini) düşünen felâsifeye bir diğer yandan da cehalet ve kabîh olanın yaratılmasına muktedir olmadığını ileri süren en-Nazzâm'a reddiye sadedinde anlaşılmıştır (İzmîrî, 2009, s. 142; Kaşeli & Sırmabıyıkçoğlu, 2009, s. 142). İlgili müellifler “خَلَقَ اللهُ كُلَّ شَيْءٍ” cümlesinin kulların kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu düşünen Mutezile'ye bir reddiye olduğunu ileri sürmektedir. Kuşadalî da aynı cümle hakkında ehl-i sünnetin düşüncesi şeklindeki kayıtlı bir nevi aynı bağlamda değerlendirmede bulunmuş-tur (İzmîrî, 2009, s. 216; Kaşeli & Sırmabıyıkçoğlu, 2009, s. 216; Kuşadalî, 2009, s. 216).

Melekler ile ilgili sadece “melâike” kelimesi yer almaktadır (el-Birgivî, 2010, s. 28). Genel manada peygamberler hakkında da sadece mürselûn ve enbiya ibareleri kullanılmıştır (el-Birgivî, 2010, s. 30, 36). Özel anlamda Efendimiz Hz. Muhammed (sav) ile ilgili olarak ise hem isimleri hem künyesi hem de bazı vasıflarıyla eserde “Ahmed, Muhammed, Ebû'l-Kâsım, Rasûlullâh, Rasûl, Nebî ve Hâtemü'l-enbiyâ” gibi atıflar görülebilmektedir (el-Birgivî, 2010, s. 24-36). Ayrıca Kuşadalî'ya ait bir yoruma göre “يَا رَحْمَةَ اللهِ” ibaresi de Hz. Peygamber (sav)'i kastetmektedir (2009, s. 125). Efendimizle ilgili son husus örnekligi hakkındadır: “يُنْبِغِي” “لِلْعَالَمِ أَنْ يَكُونَ مُحَمَّدًا خَلْفَهُ” (el-Birgivî, 2010, s. 24). Bir diğer itikadi husus olan kitaplara ilişkin sadece *Kur'an-ı Kerim*'i kastederek “el-Kitâb” ve “*Kur'ân*” ibarelerine yer verilmiştir (el-Birgivî, 2010, s. 14, 20, 36). “تَوَكَّلْنَا عَلَى مَنْ لَا يَأْتِي الْحَزِينَ إِلَّا مِنْ جَهَنَّمَ” cümlesi ile de hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman ilkesi işlenmiştir (el-Birgivî, 2010, s. 38).

Bunlar dışında el-Birgivî, eserinde itikadi meseleler çerçevesinde değerlendirilebilecek pek çok bilgilendirici örnek ve kelime sunmuştur. Bunlar; ömür, mucize, tevekkül, lanet, helak, rızık, hayır, şer, günah, sevap, seyyie, isyan itaat, kâfir, fâ'iz-nâcin, buğz, amellerin kaydedilmesi, azap, ruh, beden, kulluk-kul, bağıslama, havf-reca, (kalp karalığı), Allah'a ve Resulüne itaat, velilik ile; ölüm, sual, kıyamet, ba's, şefaet, cennet ve cehennem şeklinde sıralanabilir (el-Birgivî, 2010, s. 12-38).

En genel manasıyla salih amelle sınırları çizilebilecek amelî-ahlaki boyutta, örnekler ve kelimeler içinde fikhî meselelere taalluk edenler ayrı bir yer tutmaktadır. Amelî kendisi hakkında teşvik ve tasvirlerin gerçekleştiği, ilimden sonra ikinci sırada yer alan bir husustur. Öncelikle Kitâb ve Sünnet amel edilmesi gereken hususlar ve kaynaklığı bakımından ilk sırada zikredilmelidir. Helal ve ötesinde “tayyib” hedef gösterilmiştir. Ef'âl-i mükellefin arasından farz, vacib, müstehab, câiz ve haramın da yer aldığı muhtevada, bunlarla muhataplığın başladığı bulûğ çağına değinilmiştir. Ayrıca kaçınılması gereken hususlardan bahsedilirken günah ve kebâir iki önemli anahtar kelimedir (el-Birgivî, 2010, s. 12-38).

İbadet bir yandan mutlak manada kendisine diğer yandan da çeşitlerine başlı başına vurduda bulunulan bir haslettir. Bu bağlamda farzların altı çizilmiş ve özellikle namaza ayrı bir önem atfedilmiştir. Namazın varlığı yanında, teravîh ve duhaya dikkat çekilmiştir. Namazın muhtevası ile ilgili iftitâh tekbirinin vücûbiyetinden, teravîhin rekatlarının 20 olmasından ve duhanın dört yahut sekiz rekat kılınması muhayyerliğinden bahsedilmiştir (el-Birgivî, 2010, s. 14, 24, 30). Bir diğer ibadet çeşidi ramazan orucudur (el-Birgivî, 2010, s. 26). Allah için fakire başışta bulunmak da bu açıdan değerlendirilebilir (el-Birgivî, 2010, s. 22). Amel edilmesi gerekenlere ilâveten, yasaklanan hususlardan da el çekilmesinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda mutlak manada haram zikredildiği gibi bir tür olarak gybet, riya ve hasede de yer verilmiştir (el-Birgivî, 2010, s. 12, 14, 20, 22, 26).

Gerek genel manada tüm ibadetlerin gerekse ortaya konulacak tüm davranışların icrasında kişiye kazandırılmak istenilen hasletlerin ihlas ile yapılması gerektiği, özellikle tekrar edilerek işlenmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 14, 28, 30). Kişinin ahlaklı olması telkin edildiği gibi bir alimin de ahlak açısından Hz. Peygamber (sav)'e benzemesi gerektiği zikredilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 24). Bireyin uzak durması gereken haset, nemîme ve kibir gibi hasletlere değinildiği gibi bunların karşısında tevazu ve hilmden bahsedilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 22, 26, 28).

Konuların Ele Alınış Biçimleri

Bahsedilen konular doğrudan doğruya belirli bir başlıklandırmayla değil, yapılan tasnif doğrultusunda elde edilen bulgulardan hareketle belirlenmiştir. Bu nedenle ilgili konuların işleniş hakkında ayrıca bilgi verilmesi planlanmıştır. Zira oluşturulmak istenen şahsiyet, örneklerde işlenirken konuların ele alınışı bakımından kimi özelliklerinin vurgulanması ve bir örnek kişilik inşası yorumu ortaya konması gerekmektedir. Bu nedenle konuların ele alınış biçimi, iki şekilde incelenecektir: İlki *el-Avâmil*'de muhataba sunulan karakterlerin değerlendirmeleri ve cümle bazında ana konular hakkındadır. Diğeri de konuların dağılımı ve kişilik oluşturmada bağlamsal yorumlanmasına dairdir.

Karakter Değerlendirmeleri ve Cümle Konuları

el-Birgivi'nin örneklemeden hareketle belirlenen konuların kategorik ayrımları hakkında çeşitli tespit ve yorumlara daha önce yer verilmiş; ancak bunların eserdeki kullanımlarının biçim ve fonksiyonuna değinilmemişti. İlgili bağlamda kullanımda dikkat çeken hususlardan ele alınması planlanan ilk özellik, yazarın muhatabını bilgilendirmek istediği hasletlerin kendilerinde yer alıp almamasına göre insan tasvirlerinin yani öğrenciye sunduğu özellikleri bakımından yer alabileceği kişilik kategorilerinin incelenmesidir. Daha somut biçimde bu husus, müellifin şahsiyet bakımından öğrencisine hangi durumlarda hangi vasıfların ne tür bir birey ortaya koyacağı ve bunların konumları hakkında bir bilgilendirmedir. İlgili özellik bir nevi toplumu meydana getiren birey çeşitliliğinin de bir değerlendirilmesi niteliğindedir.

Kitaptaki örnekler ele alındığında genel olarak "insanlar" tabirine yer vermesini takiben müellifin, bunlar içinde özellikleri bakımdan ayrışan insanları zikrettiği görülebilmektedir. Her ne kadar peygamberleri de bir kategori olarak ele almak mümkünse de gerek genel bilgiden ve gerekse "جَانَّتْنَا الْمُرْسَلُونَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ" ve "مُحَمَّدٌ خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ" cümlelerinde görüldüğü gibi müellifin de örnekleminde peygamberliğin Hz. Muhammed (sav) ile sonlandığını belirtmesinden dolayı böyle bir kategorik değerlendirmeye gidilmemiştir. Bir birey olarak kişinin kendisine dönüşmesi için hedef gösterilen insan tipleri içinde müellifin rol model gösterdiği alimler ve veliler dikkat çekmektedir. Ancak veliler için bir değerlendirmede bulunmasa da özellikle âlimleri çeşitli vasıflarla sınırlandırarak adeta edindirmek istediği şahsiyet profilini elinden geldiğince somutlaştırmaktadır. Zira âlim olmakla kalınmamalı bilgiyle amel edilmelidir. Amel de ihlasla gerçekleştirilmelidir. Efendimizle bağlantılı olarak "يُنْبَغِي لِلْعَالِمِ أَنْ يَكُونَ مُحَمَّدِيًّا خَلْقُهُ" cümlesi ile ahlaki bakımdan ve insan olması hasebiyle benzerliğin kurulması açısından bir sınır tayin edilmiştir. Böylelikle yazar muhatabının nasıl bir kişi olması gerektiği yönündeki isteğini somut bir şekilde belirtmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 14, 36).

Bu nihai şahsiyet ve hasletlerden başka, salih amel işleyenleri, hayır işte bulunanları ve itaatkârları da ayrı hasletlerle bezenmiş karakterler şeklinde sunduğu görülmektedir

(el-Birgivi, 2010, s. 12, 18, 20). Mevzu bahis hasletler ve kişiliklerin karşısında, sakınılması gereken kimi karakter ve vasıflar da sıralanmıştır. Âlimlerin karşısındaki cahiller bunların başındadır. Bunun dışında, günahkârlar, şer işleyenler, hasetçiler, riyakârlar ve isyankârlar da kaçınılması gerekenler arasındadır (el-Birgivi, 2010, s. 16, 20, 22, 26). Bütün bu kötü hasletlerden vazgeçip dönenler ise tövbe-kârlar sınıfı şeklinde ifade edilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 24, 26). Bahsedilen hasletler İslam dairesinde bulunan hususlardır. İslam dışında tek kategori kâfirlerdir (el-Birgivi, 2010, s. 18, 28). Yine *el-'Avâmil*'de bulunan iki sınıf insana da dikkat çekilmelidir. Bunlardan ilki, "يَحِبُّ اللَّهُ تَعَالَىٰ إِعْطَاءَهُ لَهُ عَبْدُهُ فَقِيرًا دِرْهَمًا" cümlesinde görüldüğü gibi açıkça zikredilen fakirler diğeri mefhumdan anlaşılan bağıştta bulunanlardır (el-Birgivi, 2010, s. 22).

Kelime bağlamında ele alınan bu tespit ve yorumlardan sonra, müellifin takdim ettiği örneklerde cümle düzeyinde işlenen ana konulara geçilebilir. Kelime bazında irdelendiğinde elde edilen konu dağılımlarıyla örtüşen bir ana konu listesine ulaşıldığı ifade edilmelidir. Aradaki fark, ana konulardaki detayların azlığıdır. Ayrıca karakterlere ilişkin değerlendirmelerden farklı olarak burada mercek altına alınan, belirli bir kategorideki kişinin yahut doğrudan kitabı okuyan muhatabın konu bakımından karşılaştıklarıdır.

Daha önce işlendiği üzere, örneğin kelime bazında özellikle itikadi meseleler çok net ve tafsilatlı şekilde detaylandırılabilirken cümle bakımından ele alındığında aynı durumla karşılaşılabilir. Haddizatında, her bir örnekte yer alan tüm kelimelerin konu esaslı tasnifinde meydana gelen detaylarla, kelimelerine ayrıştırılmadan bütün hâllerindeki cümlelerin tasnifinde ortaya çıkanlar arasında farklılıkların görülmesi beklenen bir husustur.

Tüm bunlardan hareketle aynı konuların yeniden ele alınması yerine, bir basamak daha ileri gidilip işlenmeyen meseleleri de tamamlayarak, aşağıdaki başlıkla, cümlelerde ulaştırılmak istenilen mesajların ortak ana konuları hakkında bir okuma yapılması benimsenmiştir. Zira müellif, sunduğu örnek cümlelerde de genel itibarıyla iman, amel, ilim, günah, tövbe ve bunlarla ilişkili meseleleri işlemektedir.

Konuların Dağılımı ve Kişilik Oluşturmada Kullanımı

Buraya kadar ilk iki ana başlıkta bir kişilik oluşturmada eserin müellifin telif düşüncesindeki konumu ile verilen cümlelerin muhatabın zihin ve algısının gözetilerek dizayn edildiğinin saptanması sağlanmıştır. Ardından konulara giriş yapılmış ve bunların tasnifi gerçekleştirilmiştir. Kişiyi sunulan rol modellere yer verilmiştir. Böylelikle eserde bir kişilik inşasının yapısı ve meseleleri tespit edilmiştir. Bu başlıkta ise ortaya konulan yapı ve meseleler örnek cümleler özelinde somutlaştırılacaktır.

İster kelime ister cümle bakımından değerlendirilsin tüm konular, *el-'Avâmil*'in ana bâblarında ve alt bölümlerinde belirli bir dağılıma ve tekrara sahiptir. Bir ana konu çeşitli veçheleriyle farklı yerlerde örneklenmektedir. Bu nedenle yazarın hangi konuları hangi başlıklarda ele aldığı ve bunları ne sıklıkla hangi boyutuyla tekrar ettiği önemlidir. Bu nedenle, İslami ilimlere girişin ilk basamağı ve ayrılmaz parçası Arap dilinin öğrenilmesi hususunda sistematik ve metodik bir giriş eseri özelliğindeki *el-'Avâmil* (Çelebi, 1989, s. 1-3, 1994, s. 47)'de kullanılan örnekler, nasihat özelliği taşımasından dolayı muhatabında meydana getirmesi amaçlanan etki bağlamsal bir şekilde yorumlanacaktır.

Yapılacak değerlendirmelerde tüm örneklerin ayrı ayrı irdelenmesi bir makale boyutunu aşacağından dolayı, bir bütünlük arz etmesi için semâ'î amillerin ilk nevi hakkında verilen

21 cümle örneklem olarak ele alınacak, diğerleri ise genel ifadelerle konu edilecektir. Tüm yorumlama işleminde, müellifin eserini belirli bir sistem dahilinde kaleme almasından hareket edilecektir (Yılmaz, in press). Bu nedenle örneklerin de iletilmek istenilen mesajlar doğrultusunda bir metotla sıralandığı ve birbirleriyle bir bütünlük arz ettiği düşüncesi gerçekleştirilecek yorumlamanın altyapısını oluşturmaktadır. Ayrıca ilgili örneklerin yapılacak bu yorumlamada böylesi bir bağlantıyla ele alınmasındaki somut etkenin müellifin *Tarikat-ı Muhammediyye* (2004) adlı eserindeki konu bütünlüğüyle örtüşmesi olduğunun da altı çizilmelidir.

el-Birgivi, *el-'Avâmil*'indeki örneklemini (2010, s. 12) iman ile açmış, ilk iki misali, kelimelere ayrıştırılarak elde edilen bir konu olarak değil doğrudan cümle şeklinde, Allah'a iman ve bu iman üzere yeniden diriltileceği vurgusu çerçevesinde vermiştir. Böylelikle eserde muhatabına kazandırmak istediği ve bir basamak ötesinde kendi düşünce dünyasında ilk basamakta yer alan hususu yani imanı vurgulamıştır (el-Birgivi, t.y.b, s. 24; 1988, s. 6).

Harf-i cerlerde takip eden diğer iki misalde; önce işlenen günahahtan tövbeyi ve bunun Allah'a yapılmasını, ardından haramdan el çektirilmesini ve bunu takiben de her günahkâra tövbenin gerekliliğini belirten mesajlara yer verilmiştir. Bu durum da kitapta muhatabından, imanın ikrarından sonra bir manevi temizlik beklendiğini göstermektedir. Bir başka açıdansa müellifin, "Def-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." prensibini işlettiği iddia edilebilir. Ayrıca örnek cümlede kullanılan fiilin yapısındaki ihtilaftan dolayı, haramdan el çekmesi yahut çektirilmesi şeklindeki iki farklı yorum bulunmaktadır. Mechûl sîğa ve bir önceki cümleyle birlikte değerlendirilebilme olanağından hareketle; bir nevi muhataba, kişinin kendisi başaramayacak dahi olsa tevfiikle haramlardan uzaklaşmasının imkânı ve bunun Allah'a yapılan dönüşün bir semeresi olduğu imasından bahsetmek mümkündür (el-Birgivi, 2010, s. 12).

Bunları; bir yandan yazarın ağızından diğer yandan muhatabın ikrarından, daha önceki örnek cümlelere "Neden bunları yapıyorsun?" dercesine bir soruya cevap niteliğindeki bir örnek takip eder. Cevap gayet nettir: çünkü bu kulluğun gerektirdiği bir husustur. Her ne kadar bu durum daha soyut ve manevi bir saik olsa da bir sonraki cümle ile somut ve daha faydacı bir şekilde de gerekçelendirilmiştir. Zira itaatkârlar cennetliktir. Bahsedilen örnekleri Allah'a hiçbir şeyin benzemeyeceği ile ilgili olması hasebiyle imani bir cümle izlemektedir. Bir başka açıdansa muhatabına faydacılıktan çok, iman ve amel düzleminde hareket edilmesini düşündürmektedir. Böylesi bir yoruma gidilmesinin bir gerekçesi, ilgili nev'de yer alan bundan sonraki tüm örneklerin yine amel merkezli olmasıdır (el-Birgivi, 2010, s. 12).

İman ve manevi temizliğin ardından kulluğun kime yapılacağı ve nedenleri ifade edildikten sonra, bunun ömür boyu sürmesi telkin edilmiştir. Ancak bir ibadet olmasına karşın *Kur'an-ı Kerim* okumanın dahi kimi zaman insanın aleyhine dönebileceği vurgulanarak kullukta da dikkatli olunmasının altı çizilmiştir. Buna bağlı yani kulluğu tehlikeye atmamayı sağlayacak bir şekilde iki yemin cümlesine yer verilmiştir. Yine "Def-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." prensibine uygun bir biçimde, önce büyük günahlardan sakınılacağına, ardından da farzların yapılacağına dair yemin edilmektedir. Böylece muhatap örnekleri okuyarak Allah adına yemin vermektedir (el-Birgivi, 2010, s. 14).

İman, tövbe ve amel hakkındaki bu örneklerin ardından ilimle ilgili ilk cümle gelmektedir. Bir bakıma muhataba kurtuluş yolu yahut, daha önce işlendiği üzere, rol model sunarak

verilen örnekte âlim olmaya teşvik vardır. Bu da kullukla yetinilmemesini, kulluk namına yapılanların farkındalığına erişilmesini ihlas etmektedir. Âlimler dışındaki insanların helak olacağı gibi büyük ve iddialı bir cümlenin diğer istisna edatları yerine “حاشا” harfi ile verilmesi manidardır. Böylelikle şayet bir yanlışlık yapılmışsa kelimenin diğer manasının, yani âlimlerin de helak olacağını anlaşılmaması mümkündür. Zira müellif, hemen ardından yine bir tövbe cümlesini örnek olarak getirmiştir. Bunu da doğrudan ilk ibadet çeşidini namazı işlediği örnek takip etmiştir. Böylece ilgili iddiasında şayet bir hata varsa Allah’a tövbe ve kullukla yöneldiğini hissettirmektedir. Şayet bir kez daha bakılacak olursa bu sıralamanın, ilk örneklerin kendi içindeki sıralamasıyla örtüştüğü de görülecektir (el-Birgivi, 2010, s. 14).

Müellif kaldığı yerden âlimle yani ilimle ilgili teşvikkâr cümlelerine devam etmiştir. Ancak aynı zamanda ilmin yetmediği gibi bazen tehlike arz edebileceğini de gösteren örnekler vermiştir. Âlimlerin de helak olacağını; ancak bunlar arasından ilmiyle amel edenlerin hatta bunlardan da sadece ihlasla amel edenlerin kurtulacağına vurgu yapmıştır. Yine bu büyük ve iddialı cümlesini Allah’a yalvararak yumuşatmış ve çok daha genel bir çerçeve çizerek aslında son kertede helak ve kurtuluşun, kulun elinde olmadığını beyan ederek yaratana yönelmiştir. İlgili cümlelerden sonra örnek olarak sanki tüm bunları biliyor muyuşasına “Neden isyan ettin o zaman?” diye bir soru yöneltmiştir. Böyle bir ibareyle aslında ilim ehli de olsa kişinin daima hata yapabileceğinin altı çizilmiştir. Yine de ümidini yitmediğini ilgili nevi sonlandırdığı, Allah’ın bağışlayıcılığı örneğiyle dile getirmiştir. Bu şekilde sonlandırması da manidardır. Zira bilenlerle bilmeyenlerin eşit olamayacağı aşikârdır. Hatta bilinçli yanlışların bağışlanma ihtimali de düşüktür. Kullanılan harf-i cer bu bağlamda düşünüldüğünde mana da bu yönde değerlendirilebilecek durumdadır. Böyle yorumlanmasında diğer bir etkenin de muhataba ilmin çok önemli ancak bir o kadar da zor olduğunun kazandırılmaya çalışılması düşüncesidir (el-Birgivi, 2010, s. 14).

Ele alınan bu ilk grup örnekte; gerek cümlelerin gerekse kelimelerin tasnifiyle elde edilen ana konuların tamamının alt konuların ise bazı detaylarının yer aldığı gözlemlenebilmektedir. Ancak burada daha çok, önemli ve ilk etapta edinilmesi gereken hususların incelendiği düşünülmektedir. Hâlihazırdaki başlığın girişinde bu grupta yer alan örneklerin yorumlarının uzun tutulacağına ve diğerlerinin genellemelerle sunulacağına değinilmişti. Kalan cümlelerin genel anlamda buna göre ele alınacağı, öneminden dolayı açıklananlar hariç daha ziyade aradaki bağlantılar izhar edilmeden nihai hâllerinin verileceği belirtilmelidir.

İlk örnek grubundan sonra gelen ikinci nevi’deki misallerde de itikadi ve amelî ana konuları, ilim merkezli bir yapıda ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında kelami bir yaklaşımın olduğu anlaşılır tarzda Allah’ın ilim ve kudret sıfatları peş peşe getirilmiş; bu sıfatlarla ilgili muhatabın kişisel duruşunun netleştirilmesine değinilmiştir. Mevzu bahis duruş bakımından cahille âlim kazanç açısından mukayese edilmiş; fakat ilmin de Allah vergisi olduğu; bu nedenle bir bakıma böbürlenilmemesi gerektiği için bağışlanma arzusu dile getirilmiş; bu da örnekleme somutlaştırılmış ve aslında şer işleyen bir kişinin kazançlı olamayacağı, âlimlikten uzaklaşacağı yani cahillerden olacağına değinilmiştir. Böylelikle Allah karşısında ilim-amel bütünlüğü ile haddini bilen bir birey portresi çizilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 16).

Ardından gelen üçüncü nevi’ni iki örneğinde Allah tenzih edilerek yine imani bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu iki cümlede bireyin Allah’a karşı yaklaşımına şekil verilmeye çalışılmıştır (el-Birgivi, 2010, s. 16). Bunu takiben dördüncü nevi’, üçüncü kez geçmek kaydıyla Allah’a

itaatle başlamış ve itaatın kıymetinin anlaşılması da bir sonraki örnekle somutlaştırılmıştır. Hatta kişinin uzun ömür istemesi, daha önceki nev'lerden anlaşıldığı üzere, itaatın bir veçhesi şeklinde ele alınabilecek ilme endekslenmiş ve itaatın neticesinin cennet olduğu belirtilmiştir. Son gruptaki cümlelerle bireyin amelinde itaat merkezli ve bunun da bir bakıma ilimle ilişkili gerçekleştirilmesi kazandırılmaya gayret edilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 18). Görüldüğü gibi ilk nev'de yer alan tüm konular, bir bakıma kısa örneklemin yer aldığı üç nev'de hem tekrarlanmış hem yeni bir biçimde işlenmiş hem de bazılarının sınırları çizilmiş bazılarının da detayları verilmiştir. Ancak amelî bakımdan farzlar ve haramlarla ilgili genel hat çizilse de bu aşamada henüz örnekleme gidilmemiştir. Böylece öğrencinin zihin dünyası özellikle itikadi ve diğer ana konuların aynıyla ve detaylarıyla meşgul edilmeye devam etmiştir.

Cezm eden kelimeleri içeren semâ'î âmillerin beşinci nev'i de itikadi içerikli bir cümleyle başlamış; ömrün pek de fayda sağlamadığı daha önceki ve bir sonraki örneklerden hareketle ya ilim elde edemediği yahut hakkını veremediği durumların ortaya çıktığına değinilmiş; bu şartlar altında geçen misallerden hareketle kişinin itaat, kulluk, masiyet, kebâir ve ferâiz bağlamında salih amel işlemesi gerektiğine ve günah işlememesine vurguda bulunulmuştur (el-Birgivi, 2010, s. 18).

Bireyin günahıtan hâli olamayacağı bellidir. Bu nedenle günah işlendiğinde tövbekâr olursa günahların bağışlanacağı; sadece kebâirden sakınmaması ve ferâizle yetinmemesi gerektiği, bilakis ne yaparsa yapsın her birisinin hesabını vereceği; yaptığı her hayrın Allah tarafından mükafatlandırılacağı; salih amel işleyenlerin kurtulacağı; ancak ölümden kaçış olmadığı, hayatın sonlanacağı, bir bakıma ölümsüzlük hayaline kapılmadan ve tehir etmeden muhababın elinden geleni yapması hatırlatılmaktadır. Hasedin özellikle hayır ve salih amelî ve mutlak manada tüm güzellikleri helak ettiği; her nevi günahın hatta iç dünyada gerçekleşse bile hasedin de Allah'a gizli kalmayacağı; bir açıdan somutlaşan bir hâlde kibre düşmüş âlime de Allah'ın hoş bakmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yapılan tüm fiiliyatın kayıt altına alındığı belirtilmiş; içine düşülen tüm kötü durumlardan yine tövbeyle kurtulabileceğinin altı çizilmiştir. Nihai manada aslında ilimle amel edilmesinin hayra ulaştıracağı, bir diğer açıdan zaten ilmin amel edildiği takdirde kişiyi bunlardan alıkoyacağı işlenmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 20). Özetle bu örnek grubunda, daha çok kişinin özellikle âlimin ilmiyle amel etmesi, ilim ehlinin içine düşebileceği kimi kötülüklerin tasviri ve bunlardan kurtuluş reçetesi sunulmuştur.

Kıyâsî âmillerin işlendiği örnekleme de itikadi bir cümleyle başlamıştır. Allah'ın her şeyi yaratmasından bahsedilerek; *Kur'an-ı Kerim*'in nüzulüne değinilmiş; ardından Allah'ın ilminden söz edilmiş ve ilminin hikmet boyutunun altı çizilmiştir. Belki de müellif, Allah'ın yaratıcılık ve ilim sıfatları arasındaki bağa temas etmiş, böylelikle "Halku'l-Kur'ân" meselesinde bir sınır çizmiş ve tarafını bildirmiştir. Böylece muhababına bu hususta benimsetmek istediklerini ima etmiş olabilir. Takip eden örneklerde ise bu bağlamda ve mutlak manada asinin azabı hak ettiğine, günahkârın Allah'tan uzaklığına; tüm bunlara rağmen can bedenden çıkmadan hâlâ tövbe edilebileceğine dikkat çekilmiştir. Fiillerle ilgili örnekler, başladığı gibi insanın kendisine benzeterek zihnine gelebilecek Allah'ın bedeni bulunan bir cisim olarak algılanmasının önüne geçen itikadi bir cümleyle sonlanmıştır (el-Birgivi, 2010, s. 20-22). Böylece ilim amel bütünlüğü yine vurgulandığı gibi özellikle düşünce dünyasına bir şekil kazandırılmaya çalışılmıştır.

Buraya kadar ilim talibine, iman ve amel ile müminin imanını ve amelini sıkıntıya sokacak hususlar hakkında bilgilendirmeler yapmıştır. İsmi- fâil ve mef'ûlde ise bir nevi ilimle meşguliyette daha fazla karşılaşılabilir bir özellik olan hasede yeniden vurguda bulunulmuştur. Yalnızca imanla bir değer ifade edip sonuca ulaştıracak amellerin ve nihai anlamda ilmin yok olup gitmemesi için bir yol gösterilmiştir. Ardından da kişi böyle bir duruma düştüğünde nasıl kurtulabilir, bu ifade edilmiştir. Bu bağlamda diğer yerlerde defaatle görüldüğü gibi tövbeden bahsedilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 22).

Müellif ardından, manidar bir şekilde sıfat-ı müşebbehe örnekleriyle tövbeden sonra, ibadetin sevabının güzelliğinden, isyanına azabının kötülüğünden dem vurmıştır. Burada müellif her tövbeden sonra ibadete yaptığı somut vurguyu bu sefer soyut ve tasvirî bir şekilde yapmıştır. Ancak ism-i tafidille somutlaştırmıştır. Zira haset yerine hilmi koymuş ve hatta yumuşak huyluluğun alimden daha fazla kimseye yakışmadığını belirtmiştir. Masdarda ise ibadeti sadaka ile daha da somutlaştırmıştır. Ve Allah'la bir sevgi bağı tesis etmiştir. Böylece tekebbürden dolayı kendisine kızılan alimin kulluğunu ifa ettiği bir sadakayla Allah'ın sevgisini kazanabileceği gösterilmiştir. Bu ahlaki ameli ibadetlerden sonra, -ki Arap diline yeni başlayan bir kişinin bâliğ olmadan önce terbiyesi gerektiği düşünülürse sıralama manidardır, -ismü'l-muzâfta tekrar vurgulanan ibadet, ism-i mübhemi-tâmda teravih namazının 20 rekat oluşuna değinilerek yeni bir vechesiyle ele alınmıştır. Ayrıca fihri açıdan muhatabına farklı görüşlerden ziyade, ilgili rekata dikkat etmesini tembihlemiştir (el-Birgivi, 2010, s. 22-24).

Her hâlükârda kişinin daima günah işleme potansiyeli göz önünde tutulmuş ve mana fiillerin ilk örneği Allah'la sevgi bağı ve ibadetlerle kurulan yakınlığın günahla zedeleneceği hatırlatılmıştır. Bu nedenle yeniden kişiye günahı terk etmesi salık verilmiş; belki de kişide bir bıkkınlık olmaması için dünyada rahat bulamayacağı yani asıl hayata odaklanması, bu nedenle günahlardan uzak durması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yolunun da, bir ilim yolcusu için, ahlak bakımından Hz. Peygamber (sav)'e benzemekten geçtiğinin altı çizilmiştir. -Bu örnek Efendimiz (sav)'e ilk atıfır.- Ma'nevî 'âmillerin ilk örneğiyle de bunun nedeni ortaya konmuştur. Birinci bâb, bir şekilde bunları yapmakta aksaklıklar yaşayan kişilerin, şayet tövbekar iseler Allah tarafından bağışlanacağını hatırlatılmasıyla son bulmuştur (el-Birgivi, 2010, s. 24).

Buraya kadar görüldüğü gibi aslında müellif, semâ'î 'âmillerin ilk nev'i harf-i cerlerde verdiği örneklerin konularını bir şekilde tekrarlamakta ve geliştirmektedir. Ancak her defasında hata yapma payını bırakmakta ve kurtuluş yolunu tövbe olarak göstermektedir. Bunu da yeni amellerle desteklemektedir. Genelde nihai olarak her meselede ilmi ön plana çıkarmaktadır.

İmanla ilgili cümlelerle başlayıp amel hakkındaki örnekle sonlanan ilk bâbı takip eden ma'mûl bölümü, ameli bir örnekle başlar ve konuyu ilk bâbın kaldığı yerden alır. Asâletle ma'mûl olan merfûların ilk iki örneğinde de tövbekarâ merhamet edileceği verilir. Merhamet ifadesini Hz. Peygamber'in peygamberlerin sonunculuğuyla peş peşe vermesi de manidardır. Aslında ilk kitabın son iki örneğinin bir başka vechesiyle ifade edilmiş hâli olan bu örneklerde, bir açıdan Efendimiz (sav)'in peygamberlerin sonuncusu olması ile bu durumun bir daha değişmeyeceği bir kez daha vurgulanmış yahut da ilgili bağışlanma mesajının Resulullah'la ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Ardından Allah'ın bilgisinin hikmetine değinilmiştir. Bir nevi tövbe etmekle karşı karşıya kalan kişinin sorgulamalarına hikmetle cevap verilmiştir. Bu durum, yeniden dirilişin hakikat oluşuyla pekiştirilmiştir. Yani kişi bu dünya-

dayken Allah Resulünün belirttiği şekilde tövbe etmeli en geniş manada Hz. Peygamber'e benzemeli ki bağışlansın. Zira Allah'a her şey malumdur. Bu dünyada yapılanlar karşılıksız kalmayacaktır. İşte bu nedenle dünyalık bir karşılık için yapılan amelin makbul olmadığı; hele âlime tekebbürün hiç yakışmadığı; hasedin hiçbir nevinin helal olmadığı ve aksine Allah'ın tevazudan hoşlandığı dile getirilmiştir. Böylelikle Muhammedi ahlakın somut sınırları çizilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 24-26).

Mansûbât, yapılan nasihatlere bir cevap niteliğindedir. Merfû'ât gibi tövbeyle başlamış ve nasuh bir şekildeki tövbeyi yine ibadet takip etmiştir. Şimdiye kadar her tövbeyi bir veçhesiyle ibadetle ilişkilendiren müellif, burada ramazan orucundan bahsetmiştir. Bundan sonra her amelin Allah rızası gözetilerek yapılması tavsiye edilmiş, ardından da kişinin ameliyle başbaşa kalacağı ve dünyalıkların yok olacağı belirtilerek amelde Allah rızasının havf ve reca arasında kullukla sağlanacağı dile getirilmiştir. Bunu da âlimlerin daha güzel yapabileceği vurgulanmıştır. Ancak kafirler hariç her ne kadar nasıl ve niçin yaptığını bilmesede cahiller dâhil tüm insanların cennete gireceği dillendirilmiştir. Hatta meleklerin de Allah'ın kulları olduğu ifade edilerek âlim için verilen özelliğin dikkatli anlaşılması gerektiği düşüncesi ihsas edilmiştir. Zira sual haktır yani âlim de sorgulanacaktır. Bu nedenle belki de ilim ehlinin dertlerinden birisi olan çekiştirilerek dile dolanan hiçbir taatin kabul edilmeyeceği, giybetin helal ve nemîmenin de caiz olmadığının altı çizilmiştir. Bunun için de yine tövbeye atıf yapılmıştır (el-Birgivi, 2010, s. 26-28).

Her tövbeden sonra amelle ilgili bir örneğe geçildiği gibi mecrûrlarla ilgili ilk örnekte de amelin, kitabın başından bu yana ikinci defa olmak kaydıyla, ihlasla yapılması tavsiye edilmiş; aksi hâlde günahların kulun kalbini kararttığının altı çizilmiştir. Bu nedenle meczûmda da tekrar ihlasa değinilmiştir. Hatta amelinin kabul edilmesi de buna bağlanmıştır (el-Birgivi, 2010, s. 28-30).

Tâbi'likle ma'mûllerin ilki sıfat, Allah'a ibadetle başlamış; ikincisi atıf, Allah'a ve Resulüne itaatle devam etmiştir. Bir kulluk ve itaat örneği olarak namazda iftitâh tekbiri ve kıyâm hakkında bilgi verilmiştir. Burada ilk örnekte Allah'a kulluk, ikincisinde Allah'a ve Efendimiz (sav)'e itaat ayrımı işlenmiş; üçüncü örnekle de bir ibadetin Efendimiz (sav) olmadan anlaşılamayacağı yani Allah'a kulluğun gerektiği şekilde yapılabilmesi için peygambere ihtiyaç duyulduğu ihsas edilmiştir. Amelin ilimden sonra geldiği belirtilmiş; böylece hem önceki örneklerdeki kulluk ve itaat dengesinin sınırı çizilmiş hem de sonraki misallerde verilecek bazı bilgiler için bir nevi başlık açılmıştır. Ardından özellikle peygamberlerin dahi ölümlü olduğu vurgulanarak belki de kulluk ve itaat boyutu daha da somutlaştırılmıştır. İlme göre yapılacak ameller duha namazı örneğinde sıralanmaya başlamıştır. Kullukta farklılıkların varlığı kabul edilse de ister vacip ister müstehap her hâlükârda amel edilmesi tavsiye edilmiştir. Ardından önceki ve sonraki örnekleri kapsayacak şekilde, muhataba Allah'ın rızasını mı gazabını mı istediği sorulmuş; muhtemel cevaba binaen "O hâlde seyyi' değil salih amel işle; helali değil tayyibi iste." tavsiyelerinde bulunulmuştur. Kulluk ve itaatle yani amelle başlayan bu grup örnekler ihlasla sonlanmış, bunu ortadan kaldıracak rıyanın helal olmadığının da altı çizilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 30).

Te'kid için verilen örneklerin ilkinde, yine ihlasın arzulanmasından bahsedilmiş ve bir yönüyle bunun gerçekleşmesinin de öncelikle, tüm veçhesiyle, günahların terk edilmesiyle gerçekleşeceği bildirilmiştir. Bedelin ilk örneğiyle yine kulluk vurgulanmıştır. Bu da Allah katın-

da insanların en sevimsizinin Allah'a karşı gelenler olduğuyla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Allah'ın hakkının teslim edilmesi istenmiştir. Böylece Allah'ın hakkına riayet etmenin Allah'la olan ilişkiyi kuvvetli tutacağı belirtilmiştir. Atf-ı beyân örneğiyle de Hz. Peygamber (sav)'e imandan bahsedilerek bir açıdan aslında Allah'ın hakkına nasıl riayet edileceği de Efendimiz (sav)'le ilişkilendirilmiştir. Böylece Allah ve Resulü arasındaki amel bakımından bağlantı ile başlayan ikinci bâb yine aynı şekilde sona ermiştir (el-Birgivi, 2010, s. 30-32).

İlk bâbın sonu ve ikinci bâbın başı arasındaki gibi bir ilişki, ikinciden üçüncüye geçerken de vardır. Efendimiz (sav) ile biten ma'mûlü yine Hz. Peygamber (sav) ile başlayan i'râb bölümü takip etmiştir. Bundan sonraki 15 örnek cümlede sırasıyla resulün, kitapların, Ahmet'in, mucizelerin, Ebû'l-Kâsım'ın ve mürselûnun insanlara geldiklerine, bunlara inanıldığına ve her birinin tasdik edildiğine değinilmiştir. Aralarında tek fark, kitaplardan bahsedilirken "Bize geldi" şeklinde ifade edilen diğerlerinin aksine, "İndi" ibaresine yer verilmesidir. Sıralama ise "Resul geldi ve kitaplar indi" şeklindedir. Belki de kitaplar kendilerine geldiği peygamberlerden sonra ilişki kurulabileceği için kendi konularında yer almış olabilir. Aynı durum Ahmet ile mucizelerin ve Ebû'l-Kâsım ile mürselûnun sıralanmasında da vardır (el-Birgivi, 2010, s. 32-36).

Bir bakıma; sanki "Evet tüm bunlar hakikat, inandık, tasdik ettik." dedikten sonra, asıl söylenmesi gerekeni dile getiren müellif, "Bize *Kur'an-ı Kerim* ve sünnet geldi; her ikisine de tabi olduk ve her ikisiyle de amel ettik." demiştir. Böylece iman-amel dengesinde nerede durulması gerektiği ve farklı hususlar bulunsa da asıl meselenin kitap-sünnet çizgisinde değerlendirilmesi gerektiği ihsas edilmiştir (el-Birgivi, 2010, s. 36).

Buraya kadar, yerlerinde işaret edildiği üzere, çok az istisnası olmak kaydıyla genel manada verilen tüm örneklerde bireyin çabası ve bunun bir neticesi ön plandadır. Ancak buradan sonra (el-Birgivi, 2010, s. 36-38) artık kişinin elinden geleni yapmasını takiben elde ettiği tüm ilim ve amelleri bir tarafa, aslında elinde olmayan bazı şeylerin varlığı ortaya konmakta ve kitabın sonuna gelindiği için bir nevi dua boyutuna geçilmektedir. Bu nedenle de sanki bir önceki misalden hareketle "Ya Rasûlallah! İlimimiz amelimiz ne olursa olsun şefaât diler, bundan mahrum edilmemeyi isteriz." der müellif. Ardından bir basamak daha üste çıkar ve şefaati kabul edecek Rabbine yönelip "Allah'tan bizi bağışlamasını, hakkımızda cehennem yazmamış olmasını niyaz ederiz." diye yakarır. Bunu takiben kendisine biçtiği yeri belirtmeye başlar "Evliya ve ulema kıyamet günü şefaât ederler. Bize de şefaât etmelerini ve bizden yüz çevirmemelerini arzularız." diyerek baştan beri bir âlimde olması ve olmaması gerektiğini vurguladığı tüm hasletlerden kendisini soyutlar ve kendisini âlimlerden yardım isteyen kişi olarak tasvir eder. İster kendisi âlim olsun isterse âlimlerden medet umsun, belki sorumluluğun ve tüm kusurların kendisinden kaynaklandığı düşüncesiyle "Benim asi." diyerek yalvarır ve son cümlesiyle her şeyi tek merciye havale ederek ümitle kitabını sonlandırır: "Hayrın sadece kendisinden geldiği Allah'a tevekkül ettik."

Sonuç

Bir gramer eserinin dil bilgisi öğretimi yanında, aslında çok daha fazla işlevsel olduğunu gösteren bu çalışmada *el-'Avâmil*'in örneklerinden yola çıkarak bir okuma yapılmıştır. el-Birgivi'nin eserini telif ederken belirli bir sistem takip ettiği ortaya konulmuş ve bunun

muhtevası somutlaştırılmıştır. Müellif gerek eserinde gerekse örneklerinde sade bir dil kullandığı gibi basit kelime ve yapılardan yararlanmıştır. Kitapta başlangıç seviyesindeki öğrencilerin anlayabileceği ve bilmesi muhtemel hatta gerekli denebilecek derecede ilk düzey terkib, sığa ve kelimelere yer verilmiştir. Böylece yeni bir dil öğrenmeye başlayan muhataba, kolaylaştırıcı bir şekilde yaklaşmıştır. Ayrıca kolay kelime ve kalıplarla muhatabın, bilgi ediniminde doğrudan muhtevaya odaklanması sağlanmıştır. Olumlu yapı ve manadaki örnek ve kelimelerin çokluğu ile de öğrenciyeye pozitif bir algı düzeyi sunulmuştur.

Bir diğer açıdan müellif, muhatabını tanıyarak bir eser kaleme almıştır. Onun aynı zamanda öğrenciyeye kazandırmak istediği kimi özellikleri, tamamı cümlelerden oluşan örneklerin gerek sıralamasıyla gerekse kullandığı kelimelerle vermeyi başardığı söylenmelidir. Somut biçimde, müellifin şahsiyet bakımından öğrencisine hangi durumlarda hangi vasıfların ne tür bir birey ortaya koyacağı ve bunların konumları hakkında bir bilgilendirmesinin varlığı da belirtilmelidir. Konu itibarıyla yazar genel olarak iman, amel ve ahlak bağlamında örnekler sunmuştur. Her ne kadar başlangıçta çok daha fazla atıf gerçekleşse de kitabın tamamında imani meselelere yer verilmiştir. Kitabın ortalarında amelî meseleler ağırlık kazanmıştır. Sonunda ise bir dua boyutu hâkimdir.

Eserde özellikle "Def-î mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." prensibine binaen bir yapı kurulduğu görülmektedir. Zararlı ve terk edilmesi gereken meseleler batıl tasvir edilmeden verildiği gibi bunların yerlerini dolduracak hususların da detaylarıyla altı çizilmiştir. İddialı cümlelerinin ardından tövbekâr ifadelerle yer verilmiştir. Hemen her tövbeyi bir amelî mesele takip etmiş ve her yeni amelî meselede genellikle ya yeni bir amel yahut bir amelin farklı bir vechesi ortaya konmuştur. İlim, amelî meseleler arasında değerlendirildiği gibi bunun imani ve ahlaki sınırları çizilmiştir. Farklı disiplinlerin özellikle kelam ve fıkıhın kimi terimlerine üstü kapalı da olsa ileride öğrencinin bilgisine ulaşacağı pek çok veriye yer verilmiştir. Ancak hissettirdikleri ve özellikle harf-i cerlerde zikrettiği bazı hususlar ayrı tutulmak kaydıyla, doğrudan ihtilaflara değinilmemiş kimi kavramlarda zitliklerden yararlanılmıştır.

Tüm örneklem bir arada değerlendirildiğinde muhatabının edinmesi gereken âlim portresi canlandırıldığı gibi bunu zedeleyecek ve kaçınılması gereken durumlar da ayrıca belirtilmiştir. Eserdeki örneklerin konuları, belirli aralıklarla tekrarlanmış hatta vasıflar basamak basamak netleştirilerek amaçlanan nokta somutlaştırılmış ve özellikle ilim merkezli bir yapı kurulmuştur. Verilmek istenen mesajlar hakkında diğer eserlerinde de çok fazla bilgi sunan müellifin, özellikle *Tarikat-ı Muhammediyyesi*, gerek sıralama gerek konular ve gerekse işleniş bakımından *el-Avâmil*'le örtüşmektedir. Bu da el-Birgivi'nin zihin dünyasında vermek istediği mesaj birlikteliğinin bir göstergesidir.

Sonuç olarak *el-Avâmil*'in aslında yazarın zihin dünyasındaki şahsiyet algısının tüm eserlerinde verilmeye çalışılan bir bütünü yansıttığı anlaşılmaktadır. Tüm bunlardan hareketle, gerek sistematiği gerek kurulumu ve gerekse de özellikle örnekleriyle, muhataba göre bir eser telif edilmesiyle, hacim olarak küçük olmasının yanı sıra konu itibarıyla pek de ilgisi kurulamayan bir kitapla dahi öğrenciyeye bir şahsiyetin inşasının imkânından bahsedilebilir. Özetle müellif Müslüman ve muttaki bir âlim karakteri inşa etmeye çalışmıştır. Bu örneklik çerçevesinde, bundan sonra nahvin öğretilmesinde yazılacak eserlerde de kazandırılmak istenen mesajlar doğrultusunda muhatabın anlama, algı ve kültür düzeyi belirlenerek buna uygun bir telif gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

The Possibility of Constructing Character through a Grammar Book: The Example of al-'Avâmil

Osman Yılmaz*

Al-Birgīwī (d. 981/1573) is a Muslim scholar known for his strong character regarding the practical and moral principles of Islam and he is well-known for his effort to spread these principles in society ('Aynī, 1993, p. 97; Bilmen, 1974, v. II, 650; Martı, 2008, p. 48). He tried to give a message in his works on the Islamic sciences. On the one hand, this message is especially aimed at changing the strata of society closest to him as he can see the condition of their necessities, deficiencies and mistakes (Martı, 2008, p. 48). On the other and, it is about how a Muslim should be in the context of belief and practice. In the other words, he wanted to help instill a Muslim character in the people with whom he spoke. This aim can be seen in all his works. In this article, I try to show how he tried to do that with the examples chosen for of his Arabic grammar (*nahw*) book *al-'Awâmil*. I chose this book because of the fact that its examples are related to his other works in the context of the construction of Muslim character. Examples of *al-'Awâmil* are selected for that aim. (Some examples about the relationships among his works can be seen in the first chapter of this article.)

Some commenters of *al-'Awâmil* talk about it as work constructing Muslim character. For instance, Izmīrī (2009, p. 416) said that "the author had given brilliant examples to students, who should learn grammatical rules from their sentences and take good advice for their lives from their meanings in every three chapters as an advice". The author of *Muhktasar Sharh al-'Awâmil* claimed that "all of the explanatory examples in al-Birgīwī's book contain advice to students for this life and the hereafter" (Kaşeli & Sırmabıyıköğlü, 2009, p. 62). And Iznikmīdī emphasized that these examples are given in the context of belief, which is the first thing that believers should know about (2009, p. 82). Finally, Kushadalī said that these examples are chosen by the author from the paradigm of Hanafī-Sunnī Islam (2009, p. 82).

I want to show that one moralist scholar can write a grammar book which has a message for his students about their beliefs and behavior. In relation to this, I had to write about its design because, the author wrote his book for beginners, and used words, structures and information for their level and the understanding of the time.

* Assist. Prof., İstanbul Aydın University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Teaching.
Correspondence: osmanyil82@gmail.com. Address: İstanbul Aydın University, Sefaköy, İstanbul, Turkey.

This article has three parts. The first is about the relationship between the books of the author, because his works display the same message. The second one is about the words, structures and information which are used in these examples, and about how their design forms a single whole. The last, as the main part, is a reading of the examples within the context of the author's message. For this, I classified all of the words according to topics that are used in his other books, given in the first part of this article. Finally, I try to re-read the examples in the context of the message.

The Relationship between *al-'Awāmil* and the Other Books of the Author

I claimed that al-Birgīwī's message in his *al-'Awāmil* is a kind of summary of his other books. As Kushadalī (2009, p. 200) notes, an example given in this book is a summary of his aim in one of his other books or a part of one.

His *Wasiyyatnāmah* (date unknown) (Çelebi, 1972, v. 1, p. 850) is written within the "ahl al-Sunnet" paradigm. And one of his books named *Tarikat-i Mohammadiyah* (2004) is like a commentary of *Wasiyyatnāmah*. Both have all of the topics of *al-'Awāmil*, the second especially notes every detail and word, and its topics are nearly identical to that of *al-'Awāmil*, except in a few matters.

Kitāb al-Irshād fi al-'akāid ve al-'ibādāt is already the same as *al-'Awāmil* in its design of topics except for two main ones. And *Sharh Āmantu* contains all the subjects dealt with in *al-'Awāmil*. If we take both *Kitāb al-Īmān* and *Kitāb al-Istihsān* together, we can see that all of the topics of *al-'Awāmil* are used in them (Arslan, 1992, pp. 106-109).

Among his works these are the main books that used details of *al-'Awāmil*'s subjects. But there are some books where we can also see topics in the examples of *al-'Awāmil*. For instance, with the example "رَبِّ تَالٍ يَلْعَنُ الْفَرَّانَ" there are several books: *ed-Durru al-yatīm*, *Inkāzu al-hālikin*, *Inkāz al-hālikin Tercümesi*, *Hāshiyetu Inkāz al-hālikin Īkāz al-nāimīn and ifhām al-kāsirīn*, *Hāshiyet 'alā Īkāz al-nāimīn* (Arslan, 1992, p. 83, 98).

Some examples are given against the belief of madhhab and people which are not "ahl al-Sunnet" such as Mushabbiha, Karrāmiyya, Mujassima, Falāsifa, Dahriyya, Mu'tazila and al-Nazzām. For instance, the examples of "مَا اللَّهُ تَعَالَى مُتَمَكِّنًا بِمَكَانٍ", "لَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى جِسْمًا", "لَا شَيْءٌ", "خَلَقَ اللَّهُ كُلَّ شَيْءٍ" and "مُشَابِّهَا لِلَّهِ تَعَالَى", "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَالِمٌ كُلِّ شَيْءٍ", "إِعْتَقَدْتُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ" are some of them. We can see these examples, their topics and their meaning in his other books: *Tuhfetu al-mustershidin fi bayāni al-madhāhibi ve firaki al-muslimin* (Arslan, 1992, p. 124) and *Dāmighatu al-mubtedi'īn we kāshifetu butlāni al-mulhidin* (2004).

Structures of the Examples

If the design of this book is for beginner students, the *tarkibs* (تركيب, structures), the *binā's* (بناء) and the *sighats* (صيغة, moods) have to be basic, otherwise, they cannot convey their messages clearly. The author used all of the examples as complete sentences, except only one example: "إِذْ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ" لِمَنْ قَالَ: «أُطِيعَ اللَّهُ تَعَالَى» قَوْلُكَ. There are 141 sentences, which is a reasonable amount given that he wrote his book according to the theory of *Awāmil*. And for him, the major thing in the system of his book is the functions of the words in their

contexts (al-Birgiwi, n.d.a., p. 36, 100). I have given some information in this title about how many of them are noun or verb sentences; what kind of sentence they are; and whether there is any other structure or active verbs.

In *al-Awāmil* the moods are nearly always masculine; exceptions only exist in the simple present tense (مضارع). Also, there is almost no main plural verb given in the examples; there is only one exception: “الْأَوْلِيَاءُ وَالْعُلَمَاءُ يَشْفَعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَزُجِرُوا أَنْ يَشْفَعُوا لَنَا وَلَمْ يُعْرَضَا عَلَيْنَا” (al-Birgiwi, 2010, p. 38). The words used in the book are also nearly all single. The exceptions are, “كَلَامًا”, “الْإِثْتَانِ”, “الْعَامِلُونَ, لِلْكَافِرِينَ, الْأَنْبِيَاءِ, ذُنُوبِ, كُتِبَ, الْعَالِمُونَ, الْعُلَمَاءِ, النَّاسِ, الْفَرَايِضِ, الْتَرَاوِيحِ, عَشْرُونَ, الْمَلَائِكَةِ, الْأَوْلِيَاءِ” and “الْعَالَمِينَ, الْمُرْسَلُونَ”. These are all very common and basic words.

Forms of verb conjugation are also basic. Conjugated verbs are originally three letter words. The sixth form of three letter verb forms is not seen. However, other forms are seen, they are, إفعال, تفعيل, مفاعلة, افتعال dna تفعل. In this context, it can be said that there are no *lafif* (لنفي) verbs. There are also only a few passive main verbs: “كُفِّتُ عَنْ الْحَرَامِ”, “تُقْبَلُ التَّوْبَةُ مَا دَامَ الرُّوحُ دَاخِلًا” and “رُجِمَ النَّابِثُ”. But some scholars claimed that the verb in the first sentence is active (Kushadali, 2009, p. 91; Kaşeli & Sirmabıyıkoglu, 2009, p. 91).

When we look at the sentences in the context of meaning, we can see that positive sentences are at least double in number to that of negative ones. It must be noted that the negative sentences are negative because of their forms, but some of them have a positive meaning as in “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ”, “مَا مِنْ رَجُلٍ أَحْسَنَ فِيهِ الْجَلْمُ مِنْهُ فِي الْعَالِمِ” and “لَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى جِسْمًا”

The Sources and Topics of the Examples

The sources of the examples are mainly āyats and hadīths. Āyats are seen with their original texts or meanings. The hadīths are seen with their meanings only. Also, there are some examples where their sources are an āyat and a hadīth together. If an āyat or a hadīth is not the source, the example is from Islamic culture. The examples of these sources can be seen in the original of this article.

If we take all of the words in the book separately from their sentences and we take all of the examples as sentences, and if we classified them into groups, we can put all of the examples from these sources in three topics: doctrinal, practical and moral. Those about doctrine or faith are in two groups. The first are major issues from Islamic creed. The second are details. The ones about Allah are very clear and have a lot of detail. It has to be noted that some examples aim to instill pure faith in Allah. For instance, “لَا شَيْءٌ مُشَابِهًا لِلَّهِ تَعَالَى” is one of them (Geliboli, 2009, p. 165; Izmiri, 2009, p. 165; İznikmidi, 2009, p. 165; Kaşeli & Sirmabıyıkoglu, 2009, p. 165; Kushadali, 2009, p. 165).

The practical and moral group of examples is about life as worship or morality, and al-Birgiwi gives some details according to a system. Some topics are repeated every time in some new way or with new details.

The Ways of Processing the Topics

In this main part, I tried to show what kind of role-models were presented by the author for the students and how he did that.

Role-Models in the Context of Constructing a Character

Al-Birgiwî talks about people in general. After that he classifies the people into some general groups as role-models. Even though messengers of God are a group, they can not be role-models for students' because a student can not be a messenger of God; but he or she can take his life as a model for his or her life. Indeed, al-Birgiwî makes the issue clear himself via some examples in the book (al-Birgiwî, 2010, p. 14, 36). Outside of this exception, there are two main role-models: Muslim scholars (علماء) and saints (أولياء). In addition, he gave some details about scholars. In this way he shows who a scholar was exactly and then introduces them as a group. For instance, they are those who do good and beneficial things and who obey God. Just as he gives good role-models, he also talked about unbelievers as bad role-models for the students. Finally, he puts those who repent and ask God for forgiveness in the group of good role-models.

Classification and Using of the Topics

After all of the classifying and descriptions, it is possible to start interpreting the book, which is written as an introduction to Arabic grammar in a clear system and method (Çelebi, 1989, pp. 1-3, 1994, p. 47). In this part, I try to read the examples according to the information I gave before and from his other two main books, *Vasiyyetnâme* and *Tarikat-ı Mohammediyye*. After interpreting these examples, I accepted that his book and the examples are written in his logical teaching method (Yılmaz, in press).

There is not enough space here for much detail. But I can say that I saw he designed his book with the view that removing *mafâseds* (bad things) is better than the removing the *manâfi* (good things). It means that his design depends on making a person purified from all bad things at the beginning. He places Islamic creed in all his books (al-Birgiwî, n.d.b, p. 24, 1988, p. 6) and gives getting knowledge first place. He connects knowledge with the other topics. Sometimes, he gives assertive examples. After all of these, he gives an example pertaining to repentance and asking God for forgiveness. And after nearly all of these types of examples, he talks about practical issues. It means that if somebody does any bad action and says an assertive sentence, he or she should ask for forgiveness. But this is not enough; the person should also do some new good things.

Conclusion

It is understood that there is one common message in al-Birgiwî's books, which is the construction of Muslim character. And he processed this message with the examples in his *al-'Awâmil*, which is designed with basic and common words, structures and moods as an introduction to Arabic grammar in the context of three topics: faith, practice and morality. It is possible to say that we have a good example—from old times—to construct Muslim character when we teach even grammar to our children. So we should do this better than his examples according to levels, years and social and mantel situations of students or we can do this at least in new ways.

Kaynakça/References

- Arslan, A. T. (1992). *İmam Birgivi hayatı-eserleri ve Arapça tedrisatındaki yeri*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Aynî, M. A. (1993). *Türk ahlakçıları*. İstanbul: Kitabevi.
- Bilmen, Ö. N. (1974). *Büyük tefsir tarihi: Tabakâtu'l-müfessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Çelebi, K. (1972). *Keşfü'z-zünûn*. İstanbul: y.y.
- Çelebi, M. (1989). Muhtasar nahiv kitaplarına bir bakış. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 1-31.
- Çelebi, M. (1994). İmam Birgivi'nin dilçiliği. M. Şeker (Ed.), *İmam Birgivi* içinde (s. 47-54). Ankara: TDV Yayınları.
- el-Birgivi, M. (1988). *Mihakku's-süfiyye*. İstanbul: Dersaadet Kitabevi.
- el-Birgivi, M. (2010). 'Avâmil. İ. Çelik, E. Aslan, G. Akbal & İ. Güngörür (Ed.), 'Avâmilân içinde (s. 10-39). İstanbul: Şifa Yayınevi.
- el-Birgivi, M. (t.y.a). Metnu izhâr. *Mecmû'atü'n-nahv* içinde (s. 32-191). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- el-Birgivi, M. (t.y.b). *Birgivi vasiyyetnâmesi* (Sad. A. E. Yücel). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gelibolî, M. b. İ. en-N. (2009). Tuhfetü'l-ihvân. A. R. Kaşeli ve B. Sirmabıykoğlu (Ed.), *Şurûhu'l-'avâmilî'l-cedîd* içinde (s. 9-419). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- İzmîrî, Ş. Ö. (2009). Câmî'u'l-kifâye. A. R. Kaşeli & B. Sirmabıykoğlu (Ed.), *Şurûhu'l-'avâmilî'l-cedîd* içinde (s. 9-419). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- İznicmidî, İ. H. el-H. (2009). İ'ânetü'l-mecîd. A. R. Kaşeli & B. Sirmabıykoğlu (Ed.), *Şurûhu'l-'avâmilî'l-cedîd* içinde (s. 9-416). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Kaşeli, A. R. & Sirmabıykoğlu, B. (Ed.). (2009). Muhtasarı şerhi'l-'avâmil. *Şurûhu'l-'Avâmilî'l-cedîd* içinde (s. 9-419). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Kuşadalı, Ş. A. E. (2009). Kuşadalı, A. R. Kaşeli & B. Sirmabıykoğlu (Ed.), *Şurûhu'l-'avâmilî'l-cedîd* içinde (s. 9-419). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Martı, H. (2008). *Birgivi Mehmed Efendi: Osmanlı'da bir dâru'l-hadis şeyhi*. İstanbul: Dâruhâdis.
- Yılmaz, O. (in press). Nahiv öğretiminde metodik bir iddianın incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.